

Rebus in pol za slovo od Venetov

Potem ko sem se oglasil v obrambo Rezijanov (nekaterim izmed njih, vem, bi Borovo pisanje – če bi jim bilo dosegljivo in razumljivo – nemara celo gódílo, kakor pač vsaka teorija, ki Rezijsko skuša ločevati od slovenstva!) in se še potrudil ustreči povabilu B. Gostiše bravcem KL z dne 13. julija t.l., naj zdajle vzamem slovo od Venetov tako, da predložim Mateju Boru en rebus in drugega pol. Misel na to mi je nehote dal prav on, ko je v svojo prozno poemo "Venetščina in venetski napisi" vpletel med drugim tudi dva slovenska napisa s Primorskega.

Najprej je tu sužiški napis iz leta 1787, ki ga neznanec ni "vrezal v vrata" (kot pravi Bor 197), ampak vsekaj v kamen in znotraj svojega mlina vzdal v južno steno. (Kako prebrisani so bili nekoč mlinarji, nam pove tudi nedavno delo C. Ginzburga "Il formaggio e i vermi. Il cosmo di un mugnaio del '500." Torino, Einaudi 1976). Pri omenjenem napisu (prvič sem ga objavil 2. sept. 1951 v Prim. dnevniku) so Bora pritegnile predvsem pike. Po njegovem jih je sužiški mlinar "Uporabljal... očitno za to, da je ločeval zloge med seboj, zdi pa se, da tudi zato, ker so mu bile všeč. Bil je prepričan, da dajejo napisu nekaj, kar bi mu brez njih manjkalo. Se pravi, da je občutil te pike ravno tako, kakor so jih davni pisci pred njim /=Veneti/, ki so se jih posluževali iz istih razlogov. Moč izročila ali nemara celo neke vrste genetski spomin. Je to vzrok, da so med našimi avtohtonisti zelo zastopani ravno primorski intelektualci?" Namig na "genetski spomin" je kajpada duhovičenje. In tudi to, da so se ravno med primorskimi intelektualci našli trije sloven(et)ski mušketirji – trije zagrizeni avtohtonisti – ki si pridobivajo pristašev/"vernikov" tudi na Primorskem, po mojem ni nič takega, zaradi česar bi se bilo vredno hvalliti.

Glede drugega, mlajšega primorskega napisa (1864), ki je v knjigi o Venetih dobil še večji poudarek in pristal nič manj kot v senci vojvodskega prestola (Veneti 403–405), dvomim, da bi bil tu samo zaradi naključnih oblikovnih podobnosti z venetskim pisanjem (vezava N in E, narobe obrnjeni črki V in Z: ta zadnja stoji narobe – "po venetsko" – v 50%). Vtis imam, da si je M.B. hotel nekoga (ne da bi ga imenoval!) privoščiti tako, da je na koncu poglavja o vojvodskem stolu – "v poduk in zabavo" – pritaknil omenjeni napis "kot primer, kaj vse se da pri branju starih napisov ugotoviti z znanstveno akribijo

in natančnostjo". Eno in isto puščico je Bor izstrelil proti tistemu izmed kritikov, ki mu je bil "znanstveno akribijo in natančnost" priporočil (ne neutemeljeno, če se gre znanost!), in hkrati – bolj pavšalno – tudi proti nemškemu zgodovinarjem, ki se iz njih norčuje, kako bi eventuelno brali zadnjo vrsto slovenskega narečnega besedila z latinsko–keltskim ključem. Vendar strelec pri tem ni imel srečne roke: puščica je zgrešila oba cilja in se kot bumerang obrnila proti izhodišču.

Prvič: Besedilo, ki zanj na dnu kamna ni bilo več prostora, je treba dopolniti drugače: M. Podobniku ne more svetiti neb(o), ampak le neb(eška luč)! V dve leti mlajšem napisu iz Škrbine na Krasu se npr. v podobni zvezi omenjajo – v množini – "nebeške luči"; obredni molitveni obrazci za rajne – in torej tudi nagrobni napisi – vsebujejo ponavadi prošnjo, "naj mu/jim sveti večna luč" (lux perpetua).

Drugič: Kljub temu, da se v nemški izdaji ob posnetku bohote legendi "Das Epitaphium von Kärnten" (ko da bi šlo za nekaj koroško enkratnega), napis sploh ni s Koroškega, ampak iz kraja Cerkljanski Vrh (samotne kmetije in raztreseni zaselki 500–900 m nm. pri Cerknem na Primorskem), katerega ime je – v drugem sklonu – zelo razločno vklesano v kamen: ZERKLEINSKIga VERHa. Pesniku je fotografijo cerkljanske nagrobne plošče moral kdo podtakniti, ne da bi mu povedal, od kod je; le kako bi se drugače moglo zgoditi kaj takega prav njemu, ki je pregledal in pretipal nešteto starih kamnov po muzejih od Est do Dunaja!

Tretjič: Ali ni čudno, da nekdo, ki drugim odreka in sebi pripisuje "intimno" poznavanje slovenskih narečij – baje "pri tem opravilu izjemno važn(ih)" – zamenja rovtarsko narečje s koroškim? Seveda drži, da "včasih še dobri zadremlje Homer", ampak prav v takih primerih bi upravičeno pričakovali, da bo začela delovati bratska solidarnost, tako da bo kdo znotraj venetske španovije oz. naročen zunanji sodelavec, recimo recenzent rokopiša (če bi pri Editiones Veneti ta služba sploh obstajala!), preprečil vsaj grobe spodrsaljaje.

Četrtrič: Ta napis je pozimi 1872–73 prepisal na domačem pokopališču v Cerknem Fran Sedej (poznejši goriški knez in nadškof, takrat še osmošolec) in ga osebno izročil poljskemu lingvistu J. Baudouin de Courtenayu, ko se

je le-ta mudil v Gorici. Do objave je prišlo v prilogi Sprachproben des Dialektes von Cirkno (v Jagičevem Archiv für slavische Philologie 8, 1885, 279; po ti prvi objavi sem ga jaz uvrstil – ne brez pomote v transkripciji – med svoje "Primorske ljudske napise", LdTd 2/81, Trst 1947, M. Boru pa smo hvaležni za 3. in 4. objavo, posebno zato, ker je v obeh izdajah Venetov dal zraven prepisa tudi precej jasno reprodukcijo tega izvirnega cerkljanskega narečnega spomenika).

Po Primorskem – svoji ožji domovini – sem leta 1947 začel zbirati domače slovenske napise na/v javnih in zasebnih stavbah, posvetnih in bogoslužnih, po obpotnih znamenjih, "pilih", križih, nagrobnikih, vodnjakih, kamnitih posodah, pohištvu, orodju, zvonovih itn., vsekane v kamen, vrezane/ naslikane v/na les, odlite v kovino itn. Najdeno sem sproti ali občasno objavljaj v tržaškem Ljudskem tedniku; ko je ta 1951 ugasnil, sem predsedal k Primorskemu dnevniku in se nazadnje – 1953 – nekajkrat oglasil še v Slovenskem Jadranu. Tako je v 67 nadaljevanjih rubrike Primorski ljudski napisi prišlo na dan okoli 130 napisov. Vendar se moje zbiranje takrat, ko sem zaradi drugega dela odložil objavljaj, ni ustavilo. Gradivo je še zmerom dotekalo, čeprav počasneje in bolj priložnostno kot načrtno. Odlagal sem ga v mape, kjer čaka, kdaj bo moglo iziti lepo urejeno in spopolnjeno.

Kajpada na svojih primorskih popotovanjih nikoli nisem zapiral oči pred napisi v drugih jezikih (latinskem, nemškem, italijanskem) ali črkopisih (glagolici, gotici). Posebno starejši napisi imajo zmerom na sebi kaj mikavnega: tako npr. nemški napis ob poti od Bovca k trdnjavi Kluže vsebuje nazoren zgled betatizma (Baser za Wasser); v latinskem napisu nad vhodom v Marijino božjepotno cerkev pri Komnu nas pozdravlja narečna oblika "Oberslan" za knjižni bršljan; itn. Včasih najdemo tudi dvojezične (slov.–latinske, slov.–nemške) ali trojezične (slov.–nem.–ital.) napise. Tu in tam mi je prišel pred oči celo antični napis ali odlomek, na kar sem redno opozarjal svojega soseda, klasičnega filologa.

Ne enkrat, ko sem po svojih nekdanjih sledih preverjal, ali ta in oni napis še stoji, da bi ga ponovno bral, fotografiral, bolje dokumentiral, sem lahko le še z žalostnim srcem ugotovil, da je izginil, da so ga po nemarnem poškodovali, razbili, zabetonirali ali kako drugače uničili

(ob prezidavah, modernizacijah ipd.), zavrgli, prodali... Posebej ne morem preboleti, da ni več ne sledu ne tiru o napisu, ki sem ga morda videl tamle pred slabimi štiridesetimi leti, pozneje pa nanj skoraj pozabil. Živo mi je spet vstal iz spomina ob branju "Venetov – naših davnih prednikov". Pohitel sem na nekdanje najdišče – na Kras, okoli sv. Jakopa – ampak čakalo me je grenko razočaranje: stare napisne površine ni bilo nikjer. Še sreča, da sem ohranil svoj preris, nastal s prepavziranjem. Pozitivna podoba še neobjavljenega napisa, ki nam mora v sili nadomestiti (za zmerom?) izgubljeni izvirnik, je taka:

Napis *Ts 2
(Naravna velikost)

Napis se odvija od leve proti desni v loku, ki je blažji, manj napet od mavričnega in vsaj po tem najbolj podoben napisu Ca 59; črkopis je že latinica, pisava predavgustejska, nekdanji venetski ꝛ še ni prešel v avgustejski E, ampak ga srečujemo kot II; duktus se kolikor toliko ujema z zunanjo podobo venetsko-latinskih napisov (Es 104–113 in latinskih Es I–LXIV, nato že z napisi Tr 5, Tr I–X in Ca IIb), s čimer bi bil vsaj približno nakazan tudi čas nastanka (zaradi precejšnje daljave naših krajev od venetskih kulturnih središč Ateste, Patavium idr. zelo verjetno malce mlajših); v napisu srečujemo posamezne latinske besede, kot so semper (zmerom), nemo (nihče), nulla (nobena), res (stvar), semantično (zares samo po naključju?) uglašene na pritrjevanje oz. odklanjanje; kljub temu se mi zdi, da je še krepko čutiti venetsko dediščino: zraven znane igrivosti naj posebej podčrtam horror vacui, "skrivnost" punktiranja, črko ʒ (namesto S), dvojni r (SEMPERR), ki pa ga je tu morda izjemoma treba brati kakor v Borovem aoristu "virrovo" (Gt 13, Veneti 241). Če bi smeli ta nenavadni kraški epigrafski spomenik postaviti ob stran pri nas doslej ugotovljenim postvenetskimi napisom, bi zanj predlagal uvrstitev takoj za Ts 1: kot *Ts 2. Glede na to, da na venetskem obrobju takih napisov ni ravno na pretek, je njegova vrednost – vsaj za slovenstvo –

neprecenljiva. In srečno naključje je hotelo še to: da v tem napisu ni ne akanja, ne betatizma, ne zamotanih anagramov, ne palindromov; vse, kar sem mogel iz njega izluščiti, če sem ga bral od desne proti levi, so latinske besede sero (pozno), omen (gl. zgoraj: nemo) in ita (tako), pa še dve rezijanski: lun (ptica ujeda) in rep (cauda); vendar je bogsigavedi kako nanese, da se tako desnosmerno pri glavi kot levosmerno pri repu tega čudnega napisa prve štiri črke – IASE – berejo enako in šele za tem gre vsako besedilo svojo samostojno pot.

Zaradi tistih, ki bi se z napisom *Ts 2 mogoče radi sprijeli sami – komur je дано vse na pladnju, tega ne zna ceniti in nima pravega užitka – niti ne bo ponujal svojih rešitev; pri tem kratkem in ne prezahtevnem "teku čez ovire" naj se pač znajdejo, kakor vejo in znajo. Vsakomur pa, ki bi ga prejle objavljena podoba napisa v loku spomnila na kaj takega, kar bi lahko bilo v kakršnikoli zvezi z izginotjem našega dokumenta in njegovim sedanjim nahajališčem (glede na bližino meje, ne rečem dvakrat, da se ni izmuznil na zahod), se toplo priporočam in že vnaprej zahvaljujem za pomoč!

(Vseeno pa moram vsaj v oklepaju priznati, da sem latinsko-slo-ven(et)ski napis *Ts 2 postavil sem tudi kot nekakšen eksperiment. Če namreč B. Gostiša vabi vse Borove kritike brez razločka k ponovnemu, drugačnemu branju napisa o "sto zdrahah v čutari", potlej naj bo tudi kritikom dovoljeno dati "kontra" Boru & Comp. in priti na dan s proti-vabilom k branju alternativnega napisa. Tudi med smrtno resnim delom si je kdajpakdaj treba privoščiti kanček veselja, mar ne? Pa brez zamere!)

Z drugim rebusom se je zgodilo nekaj nepričakovanega: razrešil se mi je sam od sebe in mi tako rekoč padel v naročje kot zrela hruška. V Stari (Su)šici pod Košano sem 8. avgusta 1950 pri hiši št. 1 (zdaj 33) – danes Bascovi, prej Prčanovi – posnel nad vrati hrama v dveh kamnih "górenjca" takle dvodelni napis:

Za mano si je ta napis ogledalo še nekaj radovednežev; eden med njimi, iz Nove Gorice, se je znebil celo take: da je bil klesar teh črk nepismen. Ob svojem drugem obisku v Stari Sušici, maja 1987, sem napis sicer še našel (ohranili so ga iz spoštovanja do prednikov), vendar je bil snet s prvotnega mesta: oba kamna, ki sta sestavljala "górenjce" nad vrati hrama, sta bila samo dekorativno vzdana – od zunaj – v vzhodno steno prenovljenega gospodarskega prostora. Žilica pa mi tudi zdaj ni dala miru; okoliščino, da tale prispevek, oddan uredništvu KL 11. septembra, ni še začel izhajati, sem izkoristil za tretji obisk v Stari Sušici – 29. oktobra. Ker je bila nedelja, mi je to omogočilo miren, daljši pogovor z domačimi. Zato pa sem po vrnitvi v Ljubljano brž vzel v roke oba presnetka in ju začel obračati. Z vzdanimi kamniti kladami to ni mogoče, papir pa je bolj hvaležen. Zadostuje, da prejšnji dvodelni napis osučemo za 180 stopinj, in že ni več uganke! Ponuja se nam takole branje:

(1) PAULE DOLgan in (2) 17900001

Ta Pavle Dolgan/Dougan je bil v navedenem letu 1790 gospodar Prčanovega doma (telefonsko potrdilo župn. urada v Košani). Klesarja seveda ni moč obsoditi popolne nepismenosti, čeprav je napis pomotoma postavil na glavo. Kakorkoli, za nas so privlačne tudi pomote, nedoslednosti, vsakršna nepravilnost. Tako so npr. zadnje tri črke priimka DOLgan namesto v verzalkah podane v minuskuli; veliki A je kot navzdol obrnjen vel. V (brez vezne črtice v sredi); vel. L v imenu ima gor zavihan "repek"; mali g je kakor kača ali pa kljuka za obiranje črešenj. (Mogoče bi bilo tudi, da v priimku ni vel. L, ampak mali u, združen, povezan s sledečim malim g, torej DOugan.) V drugem napisnem prostoru pa imamo nekaj, kar bo morda posledek celo za naše venetofile: letnica 1790 je vklesana najprej od leve proti desni in nato še od desne proti levi, tako da se na sredi znajdeti skupaj dve ničli. Česa takega še nisem videl.

Kljub predčasni rešitvi drugega rebusa, ki sem ga nameraval zastaviti M. Boru, v zvezi z napisom iz Stare Sušice nekaj vprašanj ostaja še odprtih, tako da vendar lahko govorimo vsaj o "polrebusu". Pojasnila potrebuje predvsem dvosmerno pisanje letnice 1790:

Odkod in zakaj v Stari Sušici zraven normalnega pisanja tudi narobešnje, od desne na levo (0001)?

Veneti smo Združimo se v boju za oblast!

Morda ve kdo za kaj podobnega pri nas, v soseščini ali kje drugje?

Tako zastavljen polrebus pa seveda ni namenjen samo M. Boru ali kvečjemu še njegovima sopotnikoma na venetskem vozu, ampak vsem in vsakomur, ki bi o tem kaj vedel.

Od treh primorskih slovenskih napisov, ki smo se jih tule dotaknili, sta dva prišla (in ne "zašla") v knjigo o Venetih. Če prav slutim, zato ker so domače stvari le bolj privlačne in pomenijo neke vrste poživilo ali oddih od venetske napetosti. Na robu Sužida (v ti vasi je bila 1862 rojena Katarina Stres, mati Srečka Kosovela) se je ob pogledu na rodovitno polje, ki ga vaščani "obdelujejo... gotovo že tisoč let", in ob pogledu na mlin, "potisnjen v hrib" (v severnem znòžju Matajurja, kjer je 1787 brusil svoje modre izreke samotarski mlinar Ohojak), se je raznežil celo viharni Matej Bor.

Koliko takih in podobnih slovenskih epigrafskih spomenikov, razsejanih od žabniškega razvodja do morja, od izvirov Soče do Rižane in Rokave, od Nadiže mimo Vipave do Pivke, pa med Triglavom–Nanosom–Snežnikom, med Kaninom–Poreznom–Javorniki še zmerom čaka na primerno knjižno ovrednotenje v besedi in podobi! Marsikaj, kar je danes skrito, bi nemara moglo priti na dan ob zavzeti akciji za izdajo korpusa slovenske ljudske epigrafike na Primorskem. O tem, kako nevarno je odlašanje, me je prepričal čudovit napis, ki "bil je, ni ga več": ostala je samo risba, ki mi jo je pred kratkim ljubeznivo poslal goriški slikar Medvešček; naredil jo je pred uničujočim potresom 1976 na vratih nekega skednja v Kožbani.

Ob vsem domačem epigrafskem bogastvu, ki še ni ne v celoti zbrano in ne predstavljeno, kakor bi se spodobilo, in se na terenu počasi, vendar neusmiljeno redči, pa mi ne gre in ne gre v glavo, kako je mogoče s tako ihto tratiti čas, stvarjalne moči in sredstva za nerodovitno pustolovščino, tako vztrajno tavati brez kompasa po gosti megli, na silo odpirati tuja vrata samo z nekakšnim pravljničnim (slovansko–slovenskim) "zlatim ključkom". Slovanstvo/slovenstvo južnih, jadranskih starih Venetov (Paleovenetov) – še malo ni dokazano. Proti našim venetofilom kajpada nimam nič osebne. Moti me – že dolgo – samo improvizatorska "filologija" brez repa in glave, njeno neodgovorno šarjenje po Reziji pa mi je končno potisnilo pero v roke.

Milko Matičetov

Končno! Po dolgih letih suženjstva, skritega trpljenja, samozatajevanja in ponižanja je prišlo tako daleč, da lahko brez strahu in sramu zakličem: "Venet sem!" Venet sem vedno bil in vedno bom, to lahko tudi dokažem. V naši družini namreč iz roda v rod prehaja 2,8 tone težak kamniti blok, na katerem v čisti venetščini piše o izvoru rodbine. Res je v meni tudi nekaj slovanske krvi, s katero nas je onečastila preveč radoživa hči mojega prednika v 3825. kolenu.

Nasploh je malo znano, da so Veneti v resnici izumrli zaradi pomanjkanja sramežljivosti in pretirane svobodomiselnosti venetskih žensk, ki jim je očitno bolj godil divjaški slovanski temperament kot globoko intelektualen pristop nas Venetov.

Na srečo pa slovanska kri v meni ni nikoli prevladala. Vedno, že čisto od malega, sem se počutil Veneta. In lahko si mislite, koliko ponižanja in žaljivk sem moral prestati v tej slovanofilski družbi. Zdaj je vsega konec. Za vedno se bom lahko "ogradil" od slovanskega kompleksa priseljencev, saj so moji predniki videli prihajati prve raztrgane, bose in izmučene Slované, ki so se s polnimi vozovi otročadi privlekli iz ruskih step. Navsezadnje se bom lahko postavil pred vsakega Germana ali Gala in mu odločno zabrusil: "Bil sem v Srednji Evropi, ko si se ti še igral skrivalnice s Cezarjem po renskih gozdovih." Žal pa ni čas za lepe spomine. Čaka nas delo. Veliko dela. Predlagam, da se vsi Veneti, kar nas je še ostalo, čimprej združimo v "Venetski zvezi v diaspori", da se dogovorimo, ali bomo delovali znotraj SZDL ali zunaj nje. Vsekakor pa mora biti glavni cilj našega delovanja BOJ ZA OBLAST, kajti poglejte, kam so nas (ste nas) pripeljali Slovani. Bratje, Veneti! Za vzor, za resnost svojih besed, se bom podpisal s svojim pravim imenom in pravim priimkom. Naj bom za zgled! Ponosno dvignimo glave in vrzimo s sebe umazane cunje slovanstva. Živelo venetstvo!

P.S. Večjo količino denarja ponujam narodnozabavnemu ansamblu, ki bi se hotel v prid popularizacije naše stvari imenovati Veseli Veneti.

Marko Radmilovič